

ÁLTALÁNOSAN SZÉLSŐSÉGES ÉS SZÉLSŐSÉGESEN ÁLTALÁNOS KÖZLÉSMÓD AZ INTERNETEN

Rákóczy Zsuzsanna

rakoczy.zsuzsanna.agnes@gmail.com

DOI: 10.20520/JEL-KEP.2020.2.151

Absztrakt

A tanulmány célja a figyelemfelkeltés: a számosabb kommunikációs eszközkészlet, és a magasabb szintű kommunikációs felkészültség jelentőségére, mindazonáltal nem célja a szélsőséges kommunikáció társadalmi gyökereinek feltárása. A szerző megfontolásait a Magyarországon kialakult „migránskérdéshez” kapcsolódó tényekre és az idegengyűlölet kifejezésmódjaira alapozza. A 2014–2015-ös időszakban tapasztalható menekülthullámra reflektáló médiakommunikáció és a kialakult közvélekedés bemutatását követően konkrét példa illusztrálja az interneten tapasztalható sajátos közlésmódot. A kialakult morál és a kommunikációs kompetenciák fejlesztésének hiányosságai között láthatóan van összefüggés, amelyek mérséklése társadalmi érdek. A szerző a jelen helyzet javítását az alternatív vitarendezési technikáknak és a mediációnak, mint témának a közoktatásba való bevezetésével tartja elképzelhetőnek.

Kulcsszavak

alternatív vitarendezés, mediáció, konfliktuskezelés, szélsőséges beszéd, médiakommunikáció

THE GENERALLY EXTREMIST AND THE EXTREMELY GENERAL WAY OF COMMUNICATION ON THE INTERNET

Zsuzsanna Rákóczy

Abstract

This paper aims at calling attention to the importance of improved communication skills and the higher level of communication experience. What it does not do is explore the social roots of the reactions. The author's considerations are based on the facts of migration and the ways xenophobia is expressed in Hungary. After reflecting on media communication and public opinion on the migration issue during the 2014–2015 period, the author proceeds to illustrate the unique methods of communication on the internet with concrete examples. There is an obvious connection between the moral that ensued and the lack of improvement of the communication competences. The moderation of this deficiency is of societal interest. According to the author, the situation may be improved by introducing alternative dispute resolution techniques and mediation as a topic in education.

Keywords

alternative dispute resolution, mediation, conflict resolution, extremist speech, media-communication

ÁLTALÁNOSAN SZÉLSŐSÉGES ÉS SZÉLSŐSÉGESEN ÁLTALÁNOS KÖZLÉSMÓD AZ INTERNETEN*

Rákóczy Zsuzsanna

Az általános beszéd szélsőséges, vagy a szélsőséges beszéd az általános?

„A statisztika olyan tudományos módszertan és gyakorlati tevékenység, melynek célja a valóság tömör, számszerű jellemzése.” (TÉRPORT 2011)

A statisztikai adatok tanúsága szerint a magyarok egyre elutasítóbbak az idegenekkel szemben (A Magyar Helsinki Bizottság 2015a: 4; TÁRKI 2015: 3). A statisztikai adatok szerint a magyarok az Európai Unió legantiszemitebb polgárai közé tartoznak (Hahn–Róna 2015). A statisztikai adatok szerint a magyarok egyre nyitottabbak a szélsőséges eszmékre (Bayer 2003).

A valóságot jellemző statisztikai adatok előállítását részben a magyar média által közvetített tartalom is befolyásolhatta. A szélsőséges gondolatok, vélemények mind szélesebb körben történő elterjedéséhez hozzájárulnak a mindennapi közbeszédben tapasztalható, egyre előítéletesebb általánosítások. A különböző médiumok által közvetített – ugyan enyhébb megfogalmazású, de – általánosító gondolatok utóbb az előítéletes beszédet a köznyelv részévé teszik (Bernáth 2014: 104). A folyamat eredményeként az olyan megnyilvánulások, amelyek néhány évvel ezelőtt még rasszistának minősültek volna, ma már nyíltan és elfogadottan használt fogalmakra, kifejezésekre, szavakra épülnek. „Valódi rasszizmusnak” már csak a nyíltan szélsőségesek nyelvezete minősül (Bernáth 2014: 104). A közmédia hatása köthető a szélsőjobb oldali tematika nem megfelelő mértékben „szakszerű” interpretációjához is: „A társadalomban és a politikában ma nincs konszenzus a tekintetben, hogy mi tekinthető szélsőségesnek és mi nem, így nehéz helyzetben van a média, hogy miképpen kezelje a kérdést” (Monori idézi Barta 2008). Magyarországon „...gyakorlatilag minimális politikai konszenzus sincs a rasszizmussal kapcsolatos kérdésekben, sőt a többségi politikai elit gyakran rá is játszik az előítéletekre.” (Bernáth 2014: 112). Hiányzik a szélsőjobb oldali tematika tárgykörében megjelenő hírek tekintetében figyelembe vehető „hivatalos állásfoglalás”, „írásos szabályzat” vagy „kezelési útmutató” (Barta 2008), emellett „...a szélsőségesek és a velük kapcsolatos média-megközelítések kapcsán minimális konszenzus sincs az újságíró szakmában. ... A szakmai párbeszéd gyengesége, a téma szélsőséges átpolitizáltsága, nemegyszer pedig a rutinbeidegződések a tényfeltárás gyengeségétől a hírforrások korlátozottságáig ma jó néhány ponton járulhatnak hozzá ennek a diskurzusnak a térnyeréséhez.” (Bernáth 2014: 104). A helyzet egyszerűségét és törvényszerűségét az adja, hogy a hírszolgáltatók és a médiafogyasztók egyazon „társadalmi hálónak” részei, mint azok, akikről a hírek szólnak. A hírgyártás akkor haté-

* Jelen publikáció az Európai Unió, Magyarország és az Európai Szociális Alap társfinanszírozása által biztosított forrásból az EFOP-3.6.3-VEKOP-16-2017-00007 azonosítószámú „Tehetségből fiatal kutató – A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban” című projekt keretében jött létre.

kony, ha annak létező – ideális esetben növekvő – fogyasztóbázisa van. A fogyasztók megtartása és számuk növelése szükségszerűen összefügg igényeik kielégítettségének mértékével. A napjainkra rendkívüli módon felgyorsult információáramlás megköveteli az eseményekre adott haladéktalan reakciót. Ez a körülmény azonban sok esetben akadályozza a részletekbe menő, feltáró hírszolgáltatás lehetőségét még akkor is, ha erre lenne szándék. Egyúttal kérdéssé válik az, hogy alkalmas-e a média a demokratikus kontroll gyakorolására és a fogyasztók igényeinek kielégítésére. „Van-e mód elegendő mélységben utánajárni eseményeknek, s hírt gyártani?” (Ligeti 2007)

A magyarországi „migránskérdés” médiareprezentációja

Magyarországon, a 2000-es évek közepétől fokozódó szélsőségeség gyújtópontjában a „migránskérdés” állt és áll mind a mai napig. Ezt az eltolódást és a témának biztosított figyelmet a média működésében is megfigyelhetjük. A megnyilatkozások szélsőségesnek minősítése sokkal inkább azok alanya és nem tartalma alapján történik. A migrációhoz köthető félelmek és az idegenellenesség mozgatórugói azonos gyökerekből táplálkoznak, ugyanazon társadalmi-demográfiai változók alapján jellemezhetők. „Az idegenellenes attitűd kialakulásának egyik központi kognitív eleme a bűn-bakképzés, mely meggyőződés szerint a bevándorlók felelősek az ország gazdasági és társadalmi problémáikért; az érzelmi komponens pedig leginkább a bevándorlással kapcsolatos félelmekben érhető tetten.” (Sik et al. 2016: 82) Összefüggés mutatkozik adott régióban kialakult vélemény és a régió bevándorlással való érintettségének mértéke között, valamint a megkérdezettek iskolai végzettsége is releváns. A félelem Budapesten ölt kiemelkedő mértéket, és jelentősebb az alacsonyabb iskolai végzettségűek körében. A férfiak és a nők összehasonlításában az utóbbiak félelemérzete nagyobb (Sik et al. 2016: 97–98).

A „migránskérdés” médiareprezentációját 2014. első negyedében hazai internetes- és egyéb sajtóforrások alapján vizsgálta a Magyar Helsinki Bizottság. Megállapításai között szerepelt az idegenekkel szembeni általános elutasítás – személyes, közvetlen tapasztalat hiányában is. A téma jellemzően negatív kontextusban jelent meg, a hírek döntő többségében bűnügyi jellegű eseményekkel együttesen említve. A korábban említett demokratikus kontroll sérülékenységét támasztja alá, hogy a szóban forgó tudósítások a hatóságok közléseinek gyakorlatilag szó szerinti átvételei. Gyakori a megalázó, bántó, önérzetet sértő jelző használata, a tudósítások jellemzően bűnelkövetést sugalmaznak egy-egy határátlépéssel, embercsempészéssel kapcsolatos ügyben. Az adásba kerülő hírek a pozitív tartalmat teljességgel mellőzik, ezáltal alkalmasak a tájékozatlan fogyasztó véleményének egyoldalú formálásra. Ugyancsak gondot okoz a témához kapcsolódó alapfogalmak pontatlan használata. Ez a legkevésbé sem segíti a laikus hírfogyasztót az elhangzottak értelmezésében, és „az idegenekkel kapcsolatos klisék, sztereotípiák, attitűdök számos rokon vonást mutatnak a magyar lakosságban élő cigányképpel” (A Magyar Helsinki Bizottság 2015a: 27). A vizsgálat azt mutatja, hogy migrációs témában nem jellemző az oknyomozó, tényfeltáró, szakmai szempontból megalapozott hírszolgáltatás. Mindezen folyamatok eredményeként a média a bevándorlással kapcsolatos kép árnyalása helyett inkább megerősíti az azt ellenző, már kialakult álláspontot (A Magyar Helsinki Bizottság 2015b).

A számokról, amelyek a hírek mögött állnak

Annak ellenére, hogy a statisztikai adatok nem támasztják alá a tényt, 2016. januárjára még tovább nőtt az idegenellenesség, egyúttal a mérlegelők száma a valaha mért legalacsonyabb szintre csökkent, idegenbarátokról pedig gyakorlatilag nem ad számot a felmérés (TÁRKI 2016). A tapasztalat hiányának ellenére, az EUBAROMETER 2015. májusában megjelent

közlése nyomán „a magyarok az Európai Unió előtt álló legfontosabb problémaként a bevándorlást jelölték meg...”, amely azonban Magyarország tekintetében nem került be a három legkiemeltebb probléma közé (Gyulai et al. 2015: 6).

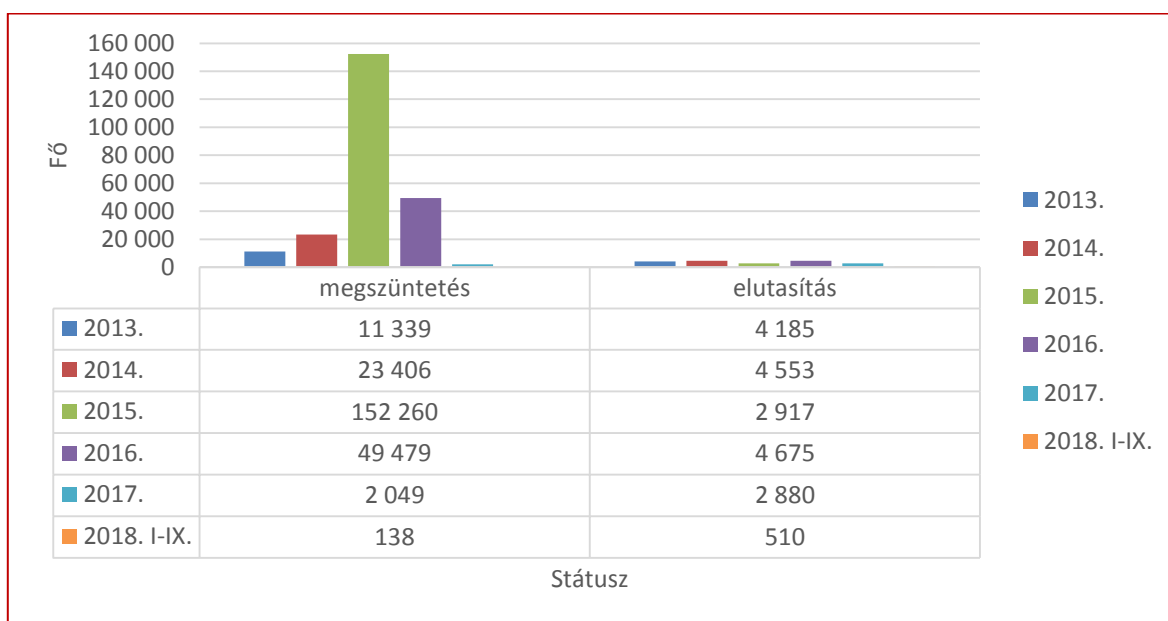
Az Európai Unió 28 tagállamába 2014-ben hozzávetőlegesen 3,8 millió bevándorló érkezett, míg az Uniót ennek a létszámnak közel a 75%, mintegy 2,8 millió személy hagyta el. Magyarország tekintetében ebben az évben az ún. belföldi, azaz uniós bevándorlók adták a teljes létszám több, mint felét, az arány 52%, amely az egyik legkiemelkedőbb a többi tagállammal összevetve. Ugyanilyen kiemelkedő az a tény is, hogy 2015. év elején szinte kizárólag Magyarország esetében volt a harmadik országban születettek aránya kisebb, mint az unióban született bevándorlóké. Az EU tagállamai közül Magyarország rendelkezett 2014-ben a legnagyobb számban – a mindösszesen 889,1 ezer – honosított állampolgárral (6,2/100) is, akik kivétel nélkül román állampolgárok voltak (EUROSTAT 2016).

A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal által közölt adatokból megállapítható, hogy napjainkra drasztikusan lecsökkent a Magyarországra bevándorlók száma. A 2014-ben elbírált közel 29000 kérelemmel szemben 6220 darab áll, amelyből az elmúlt évek során legnagyobb számban ismert el befogadottként kérelmezőt a Hivatal. A 2018 harmadik negyedévének végéig elbírált 1002 kérelem nem vetíti előre a közmédia elmúlt hónapok, hetek során képviselt álláspontját a kérdést illetően. Összességében elmondható, hogy a médiában hangoztatott állásponttal némiképp eltérően a kérelmek elbírálása arányaiban egyre kedvezőbb a korábbi évekhez képest (1, 2. ábra).

Egy kiugróan magas adat látható: a Hivatal által 2015-ben megszüntetett eljárások száma (1. ábra), amelynek több oka is lehet. „Ha a kérelmező nem működik együtt a hatósággal, akkor a menekültügyi hatóság vagy megszünteti az eljárást, vagy a rendelkezésre álló adatok alapján dönt. Amennyiben a kérelmező ismeretlen helyre távozik, a menekültügyi hatóság megszüntetheti eljárását, ugyanakkor döntést is hozhat a kérelem tárgyában, a rendelkezésre álló adatok alapján.” (BMBAH 2019) Tekintettel arra, hogy ugyanezen évben hozott egyéb adatok nem mutatnak ekkora mértékű eltérést, feltételezem, hogy az érintettek elhagyták az országot.

1. ábra

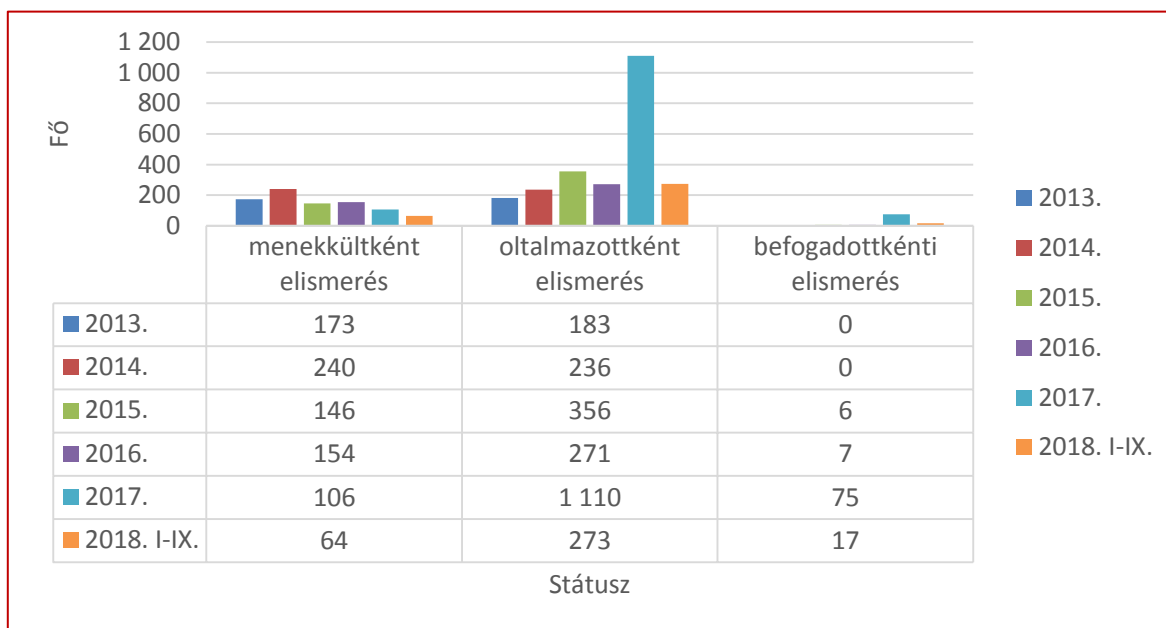
A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai a menekültügyi hatóság által meghozott döntésekben

Forrás: Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal

2. ábra

*A Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal adatai
a menekültügyi hatóság által meghozott döntésekben*

Forrás: Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal

A populista- és az idegenellenes gyűlöletbeszéd terjedésének erősödése jellemezte 2016-ban Európát. Ugyanakkor a fenti adatok közlése óta eltelt néhány évben a tényleges vándorlás mértékének csökkenése következtében enyhülnie kellett volna a média által közvetített hangulatnak, de nem így történt. Erősíthette például a „gyűlöletkampányként” emlegetett Soros György ellen irányuló „plakátháború”; Lázár János Bécsről alkotott véleményét bemutató rövidfilm eltávolítása a Facebookról, az Öcsényen pihenni vágyó bevándorlókat ért atrocitás bemutatása, vagy a ceglédi on-line folyóirat elleni fellépés. Más megközelítésben, de a témához tartozik annak összevetése a Magyarországról történő elvándorlás kettősségével, vagy az országon belüli migráció problémájával, a keleti és a nyugati országrész között kialakult feszültséggel. Végül az ellenzék részéről említendőek a Liu testvérek olimpiai bajnoki címével összefüggésben tett célzások, felvetett kérdések (HVG 2017a, 2017b, 2017c, 2017d, 2018a, 2018b, 2018c).

Példa a szélsőséges indulatok fokozására alkalmas médiakommunikációra

Az internethasználók széles körében ismert tény, hogy amit az internetre feltöltenek, azt „igaz, ki lehet törölni az eredeti helyéről, de semmi sem garantálja, hogy időközben nem tölthette le valaki, és tette közzé más helyen. ... Tény, hogy ami egyszer felkerült a netre, az potenciálisan bárhol és bármikor újra felbukkanhat.” (Bayer 2003). Ez a felbukkanás igaz a bevándorlókkal kapcsolatos hírekre és posztokra is, a hasonló nézeteket valló oldalak rendre jelölik meg forrásként egymást (Ligeti 2007), hozzájárulva ezzel az álhírek terjedésének lehetőségéhez is. A jelen tanulmányban példaként szolgáló „Így szórakoznak a migránsok egy németországi szórakozóhelyen” című videót 2017 elején még legalább tizennégy internetes oldal közölte valamilyen formában, illetve egy videó megosztás a YouTube csatornáján is megjelent (Rákóczy 2017). Ma már ezek egyikén sem érhető el a felvétel, közülük számos oldal meg is szűnt azóta. A téves feltételezéseket tartalmazó eredeti cikk utóbb kiigazításra került, de az eredetileg elérhető források között ezt megelőzően is volt négy, amely a dezinformá-

lásról tájékoztatott. Ezek a 24.hu (2016), a !!444!!! (2016), a balint.tumblr.com (2016) és a comment.blog.hu (2016). A comment.blog.hu-n (2016) ez állt: „A cikkből egy szó sem igaz. Nem ott volt, nem az történt, nem azok követték el, és nem az volt az áldozat, amit a cikk állít.” Ezen az oldalon a jamaicai Paparazzi Jamaica (2016) nevű weboldalra is felhívja a szerző a figyelmet, arra az oldalra, amelyen az eredeti hír közlésre került. Azzal együtt, hogy a felvétel nagy felháborodást keltett és negatív visszhangot váltott ki, meglehetősen sokan kíváncsiak voltak rá. A Facebook-ról 1,8 milliós megtekintés és több, mint 15000 megosztást követően került csak eltávolításra a poszt (Diva NewZ 2016).

A helyreigazítás módja továbbá, annak megfogalmazása az enyhítés helyett az indulatok továbbfokozására volt inkább alkalmas. A rövid közlést egy újabb cikk követi, annak kifejtésével, hogy bár az eredeti tartalom téves megállapításokat tartalmazott, akár igaz is lehetett volna. A helyreigazítás hosszabban részletezi a videó beküldőjének leveléből megismerhető német viszonyokat, valamint azt, hogy a német sajtó nem teszi nyilvánossá a „migránsokhoz” köthető veszélyforrásokat, bűncselekményeket és szexuális zaklatásokat, majd tájékoztat az Einzellfall elnevezésű, bevándorlókhoz kapcsolható bűncselekményeket összegyűjtő kezdeményezésről. Akár provokációként is értelmezhető, hogy bár a videó az adott oldalon már nem volt elérhető, annak megtekintését nem ajánlják 18 éven aluliaknak (PestiSrácok 2016). Akár az eredeti tartalomra, akár az álhírré adott kommentekből kiérződő reakciók alapvetően negatív, pejoratív, obszcén, nem egyszer közönséges megnyilvánulásnak minősíthetők. A helyreigazítással és a chat moderálásának teljes hiányával az oldal valójában fenntartotta az eredeti beszédmódot.

A vizsgálat időpontjában elérhető oldalakon – figyelembe nem véve a hír valótlanágát közlő oldalakat – található mintegy 400 komment áttekintése történt meg. A vizsgálat során a kommenteket két kategóriába sorolva megkülönböztettem negatív és pozitív kommentelőt. Előbbi csoportba az idegenellenes megnyilvánulásokat, míg utóbbiba az álhírré való figyelemfelkeltő bejegyzéseket sorolom. A pozitív kommentelők véleménye szinte egyetlen alkalommal sem terjedt ki a többiek által képviselt vélemény bírálataira, nem keltek a bevándorlók védelmére. A negatív kommentelők nagyrészt olyan durva és közönséges szóhasználattal éltek, amelyek szó szerinti idézését indokolatlannak tartom. A megnyilvánulások 47%-a morálisan elfogadhatatlan, 33%-a részben obszcén és pusztán 20%-a volt ugyan pejoratív, de mindennemű trágárkodástól mentes.

Dialógus, vita, az álláspont melletti érvelés nem alakult ki. Ha esetleg egy-egy kommentre közvetlenül reakció érkezett, akkor a válasz, ha volt egyáltalán, jellemzően ugyanabban a stílusban került megfogalmazásra, mint az eredeti bejegyzés. Az álhír ténye különösebb jelentőséggel nem bírt a negatív kommentezők szempontjából, tehát a vélemény vélhetően nem a valóság-, hanem a meglévő prekoncepciók alapján alakult ki; mindössze egy kommentező revideálta véleményét az álhírré való felhívást követően.

A vitarendezési kultúra megváltoztatásának lehetősége

Az elemzés alapján látható, hogy a helyreigazítás nem eredményezte az indulatok mérséklődését, az nem bizonyult elegendőnek a vélemények megváltozásához. A vélemények ütköztetése során olyan értelemben nem alakult ki vita, amelyben harmadik félnek lehetősége lett volna, adott esetben alternatív módon, közreműködni annak rendezésében (Krémer et al. 2012: 16). A kialakult értékkonfliktus feloldására ugyan az alternatív vitarendezési módszerek, mint például a mediáció kevésbé alkalmasak, de bizonyos kommunikációs technikák tudatos használata segíthet az eskaláció megelőzésében. Egyebek mellett ilyen technika a jó kérdésfeltevés, az esetleges ellentmondásokra tükrözéssel való figyelemfelkeltés, vagy a másik mind teljesebb megértésére törekvés aktív hallgatással segíthet az eskaláció megelőzé-

sében (Bennett és Hughes 2005: 86–107). Amennyiben valódi a szándék a másik megértése iránt, úgy ezek a technikák hozzásegíthetik alkalmazóját a tények és a vélemények megkülönböztetéséhez. Kérdés, hogy a szóban forgó, a vita rendezését, vagy a konfliktus feloldását segítő kommunikációs technikák elsajátításának mi a legmegfelelőbb helye és ideje. Napjainkban, és az elmúlt közel 30 évben ez a színtér elsősorban az általános- és középiskola.

A gyermekekkel történő kommunikáció tekintetében a fiatalabb gyermekek kompetenciája – a korábbi kutatások eredményeivel szemben – jelentős a kommunikatív készségeik és képességeik vonatkozásában (Wartella és Reeves 1989: 643). Ez az állítás egyfelől hangsúlyt ad annak az elgondolásnak, hogy a gyerekek vitarendezési kultúrájának kialakításában jelentős szerepe van a felnőttek által mutatott mintának. Tehát van jelentősége annak, hogy a családon belüli konfliktusokat milyen módszerekkel rendezik a szülők. Másfelől alátámasztja azt az elgondolást, amely értelmében a gyermekek személyiségének fejlődését és tudásának hatékonyabb bővítését szolgálja a kompetenciafejlesztés. Az általános- és középiskolai évek alatt megszerzett tudás elmélyítésére, a jövőbeni vitarendezési lehetőségek korlátozásának enyhítésére a felsőfokú képzésben is teret lehetne biztosítani. Az alapképzés részeként a felsőfokon nyújtott – a jelenleginél intenzívebb – kompetenciafejlesztés számos – akár igazgatási-jogi, közgazdasági, orvosi, műszaki – szak segítené hozzá a hallgatókat az eredményesebb és színvonalasabb teljesítéshez, amely egyszerre társadalmi és gazdasági érdek.

Napjaink iskolai gyakorlatában a szakmetodikai kultúra az 1990-es évektől a kompetenciafejlesztésen alapszik, amely körülmény alátámasztja, hogy a gyermekek személyiségének fejlődését és tudásának leghatékonyabb bővítését a kompetenciafejlesztés szolgálja. „Az Európai Unióban kulcskompetenciákon azokat az ismereteket, készségeket és az ezek alapját alkotó képességeket és attitűdöket értjük, amelyek birtokában az Unió polgárai egyrészt gyorsan alkalmazkodhatnak a modern világ felgyorsult változásaihoz, másrészt a változások irányát és tartalmát cselekvően befolyásolhatják.” (NAT 2012 II.1) A Nemzeti Alaptanterv négy – jelen esetben – releváns fejlesztési területen („erkölcsi nevelés”; „önismeret és a társas kultúra”; „felelősségvállalás másokért, önkéntesség”; és „médiatudatosságra nevelés”) két – vonatkozó – kulcskompetenciát fejleszt, amelyek a Digitális- és a Szociális és állampolgári kompetencia. Tantervi szinten például ez úgy jelenik meg, hogy 1–4. évfolyamos diákok esetében fejlesztésre kerül „mások véleményének türelmes meghallgatása” iránti képesség, majd 5–8. évfolyamos diákok számára ezen vélemény „figyelembevétel”, végül 9–12. évfolyamban „a véleménykülönbségek tisztázása, a saját álláspont gazdagítása, továbbfejlesztése”. További példával élve 1–4. évfolyamos diákok esetében fejlesztésre kerül „érvek gyűjtése a saját vélemény alátámasztására”, majd 5–8. évfolyamos diákok számára „ellenérvek gyűjtése az ellenvélemények cáfolására”, végül 9–12. évfolyamban „meghatározott álláspontok cáfolására” irányuló képesség (NAT 2012 I.1.1, II.1, B.1, B.2, B.3). A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Cooperation and Development, OECD) megközelítése szerint napjainkban növekvő mértékben elvárt az együttműködés a célok elérése érdekében. A csapatmunka számos előnye között említi a különböző vélemények megismerését, míg gátló tényezőként tekint a szegényes kommunikációra. Mindazonáltal a 2015-ben történt PISA felmérés alapján, a felmérésben résztvevő országok tekintetében az átlag alatti szintet érte el Magyarország, éppen bekerült a kategória felső egyharmadába. Míg kifejezetten a harminchárom OECD ország vonatkozásában rosszabb az eredmény; mindössze hatan végeztek mögöttünk együttműködő problémamegoldás terén (PISA 2015: 190–191). Mindez azt igazolja, hogy az elmúlt közel 30 év nem hozott magával kiugró eredményt a vitakultúránk terén. Adott esetben annak fejlesztése érdekében jó szolgálatot tehetne, ha az oktatási rendszer részeként biztosítva lenne lehetőség és megfogalmazható lenne kötelezettség alternatív vitarendezési technikák elsajátítására és a resztoratív mediáció (Fazekas 2017) alkalmazására.

Fentiek tükrében „a modern állam alapvető érdekévé vált, hogy a felnövekvő nemzedék kezelni tudja vitás helyzeteiket, az iskolák tanulóikat az együttműködésre, a közös megoldás keresésére készítsék fel. A családi szocializáció szerepe elsődleges a konfliktuskezelési technikák elsajátításában. Ugyanakkor a modern társadalomban az iskola az egyetlen mindenki számára elérhető intézményrendszer, vagyis fontos szocializációs színtérként kell tekintenünk rá.” (Fehérvári 2012: 3).

„A szociális kompetenciák éretlen, fejletlen volta a problémamegoldó képesség alacsony szintjében nyilvánul meg, mely szóbeli és fizikai agresszióba torkolhat. Sokszor a tréfa határainak fel nem ismerése, a társak magántulajdonának tiszteletben nem tartása, a segítőkészség hiánya is a konfliktusok okozója lehet. Az iskola tanulóközösségei sokszínű terepet kínálnak a társas kapcsolatok alakulására, alakítására.” (Gömöryné 2011: 1)

E – fent hivatkozott – kompetenciák tehát kiolvashatóak a Nemzeti Alaptantervből (NAT). Ezek azok a kompetenciák, amelyek alap- és középfokú ismerete elengedhetetlen a felsőoktatásba készülő számára. A NAT-ban rögzített kompetenciák felsőfokon történő elsajátítása lenne a hallgató feladata a felsőoktatás alapképzési szakaszában. Például az együttműködésen alapuló problémamegoldás felmérésével kapcsolatos eredményekre visszautalva, a szükséges kompetenciák alap- és középfokon történő elsajátítását követően felsőfokon minden szakon alternatív vitarendezési (AVR) képzésnek lenne helye. Az AVR eljárásba bevont pártatlan személy kommunikációs- és vitarendezési képességei sokkal magasabb szintűek, mint az a szint, amely az általános- vagy középiskolában megszerezhető. Ismeretköre nem minősül olyan szaktudásnak, amely ne lenne hasznosítható számos más szakterület gyakorlása során, annak ellenére, hogy önmagában is létező szakma például a mediátor, vagy az arbitrátor.

„A mediáció bevezetése segíti az iskolákban az erkölcsi nevelést, a demokratikus jogok és kötelességek megismerését, a különböző viselkedési szabályok gyakorlását. Egy demokratikus szellemiségű oktatási intézményben ugyanis az iskolai együttélés, valamint az oktató-nevelő munka során fontos szerepet kapnak a tanulók szabadságjogai is, melyek szorosan kötődnek a viselkedéskultúrához, és a konfliktusok feloldásához.” (Gömöryné, 2011: 4)

Hátráltató körülmény, hogy az alternatív vitarendezési eljárás igénybevételének lehetőség és módja csak a felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvényben került rögzítésre, illetve a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény 11. § (2) bekezdése írja, hogy „a szakközépiskola, a szakmunkásképző iskola és a szakiskola tanulóját a gyakorlati képzés keretében az érdekvédelem és a munkavédelem tekintetében megilletik mindazok a jogok, amelyeket a Munka Törvénykönyve biztosít a munkavállalók részére.” A Munka Törvénykönyve ekkor már rendelkezett a közvetítésről, mint a munkaügyi vita rendezésének egy módjáról. Következtethető az a jogalkotói szándék, hogy a középiskolákban megjelenő iskolai viták rendezésére is igénybe vegyék az érintettek a közvetítői eljárást. Azonban egyetlen további jogszabály sem tesz említést alternatív vitarendezési lehetőségről, a jelenleg hatályos, a nemzeti felsőoktatásról szóló 2011. évi CCIV. törvényből is teljes egészében kikerült a korábbi részletes szabályozás. Korábban megillette a hallgatót az érdekérvényesítés és a jogorvoslat joga, és hogy ehhez igénybe vegye az Oktatásügyi Közvetítői Szolgálatot (OKSZ). Ez a jogosultság továbbá a felsőoktatási intézmény dolgozóit is megillette. A közoktatási törvény értelmében a szülőnek joga volt, hogy saját gyermeke ügyében igénybe vegye az OKSZ-t. A jelenleg hatályos jogszabály ezt már nem említi (Krémer *et al.*, 2012: 70–72).

A szabályozás ilyen mértékű módosulása nehezen érthető a kezdeti elhatározás tükrében. Az oktatási területen felmerülő viták békés úton történő rendezése iránti igény oly jelentős volt, hogy 2004-ben az oktatási tárca létrehozta a Professzorok Házában az Oktatásügyi Közvetítői Szolgálatot. Utóbb az 1/2007. (I.9.) kormányrendelet alapján az oktatásügyi közvetítői szolgálatként a Kormány az Oktatáskutató és Fejlesztő Intézetet jelölte ki. Az

OKSZ azzal a céllal jött létre, hogy az oktatásügy szereplői számára elérhetővé tegyen ingyenes, korszerű vitarendezési eljárásokat, melyek jó esélyt adnak a viták hatékony, szakszerű, költségmentes megoldására, továbbá, hogy szolgáltatásként nyújtson ingyenes oktatásügyi konfliktuskezelést és tanácsadást (Krémer et al., 2012: 70–72). A Szolgálat a felsőoktatás, a közoktatás és a szakképzés területén olyan sajátos permegelőző, konfliktuskezelő, vitarendező eljárást folytat le, amelynek célja – a mindenkor hatályos jogszabályokkal összhangban – a felek közötti vita rendezésének megoldását tartalmazó írásbeli megállapodás létrehozása. Napjainkra az OKSZ irodájának honlapja nem elérhető és önmagáról, a közvetítői szolgáltatás igénybevételének folyamatáról sem található releváns információ és a kapcsolatfelvétel módja sem egyértelmű: a jogutód Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet (OFI) oktatásügyi mediátorainak igénybevételéről egy 2010-es hírlevélben olvashatunk csupán. Érthetetlen, hogy ha az OFI továbbra is számít ilyen jellegű megkeresésekre, akkor miért nincs a közvetítő tevékenység nagyobb súllyal jelen a kínált szolgáltatások között. A kezdeti elhatározás és elöretörés, amint a Szolgálat által menedzselte Alternatív Vitarendezés Projekt is példázza, megtorpant és érdemi változásokat nem hozott magával.

A tanulók részére biztosított alternatív vitarendezési lehetőségek teljesebb körű, precízebb, részletesebb szabályozottságának hiánya érthetetlen, hisz számos felsőfokú szakirányú képzés érhető el, amely valamilyen módon, a képzést hirdető iskola profiljához igazítva kínálja mediátori végzettség megszerzését. Ezekén felül mediációs tréningek és tanfolyamok elvégzésre van lehetősége az érdeklődőknek, nem beszélve a hatályos jogszabályokban rögzített, hatósági közvetítők számára kötelezően előírt továbbképzési formákról. A felnőttek körében a képzések iránt tapasztalható nagy érdeklődés arra enged következtetni, hogy sokan – valószínűleg a jó tapasztalatok következtében – nyitottak a technikák elsajátítására és a módszerek alkalmazására.

Az oktatásügyben fellépő konfliktushelyzetekkel összefüggésben kiemelendő a peer-mediáció fogalma, amely eredményesen alkalmazható gyermekek között kialakult érdekkülönbségek, vagy kisebb szabálysértések rendezése érdekében. A peer-mediáció során a mediátor szerepét is az érintettekkel azonos korú, vagy náluk idősebb diák tölti be. Azzal együtt, hogy a szabályok gyakorlatilag megegyeznek a „felnőttekkel” folytatott mediációs eljárás szabályaival, jelen esetben a felek közötti beszélgetés fenntartása érdekében a mediátorok „világosan strukturált beszélgetési modelleket tanulnak meg, melyek szerkezete állandó.” Az eljárás alkalmazására nyitott iskolák tréninggel készítik fel a diákokat a mediátor szerepére, segítve a hiányzó kompetenciák kialakítását. A képzés eredményeként nemcsak társaik, de saját vitáik, konfliktusaik rendezése tekintetében is felkészültebbek lesznek, olyan kulcskompetenciák birtokosává válnak, amelyek felnőtt életük életpályáját is alkalmasak támogatni őket (Gömöryné 2011: 3). Mindazonáltal intézményesített háttér hiányában is biztosítható lenne a vitarendezési technikák ismeretének gyakorlati elsajátítása az iskolákban. Számos nemzetközi jó gyakorlat alkalmazható lenne Magyarországon is, amilyen a kanadai eredetű mese a fehér nyúl történetéről¹, vagy a School for Peace elnevezésű francia iskola által bevezetett workshop², illetve az amerikai erőszakmentes kommunikáció³ (UNESCO 2002a, 2002b, 2002c).

¹ A fehér nyúl története könnyen adaptálható technika lehetne. A lényege az allegorikus történetnek, hogy üzenetet közvetít, amely alkalmas annak a viselkedésében történő változások kiváltására. A fehér nyúlnak számos konfliktusa van a családjában és bánatában sétára indul az erdőben, ahol találkozik több állattal, akik iránymutatást adnak neki azzal összefüggésben, hogy hogyan oldhatná fel a konfliktusait.

² Az iskolában 10-13 éves gyerekeknek tartanak mind a mai napig workshopokat, amely tréning keretében az együttélésre való tanításon van a hangsúly. A workshop valójában az önkifejezésre

Zárszó

A tények, amelyek az idegengyűlölet fokozódásához vezettek, magukért beszélnek. Az interneten zajló kommunikáció során a cenzúra – ha egyáltalán, akkor is – csak fáziskéséssel tud megjelenni, vagyis csak időben eltolódva tud bármilyen hatást kifejteni. Ez a megkésetttség is hozzájárulhat a kommunikáció alacsony színvonalához. Mindennek tükrében nehezen megítélhető, hogy hol ér véget a különböző nézetek szélsőséges ütköztetése és hol kezdődik az internet sajátos kommunikációja.

Vajon egy európai értékek mentén szerveződő társadalomban választás kérdése-e annak a képességnek az elsajátíttatása, hogy a nézeteltéréseket kulturált módon, egymást tiszteletben tartva rendezzék, vagy kizárólag a mindenkor regnáló hatalom felelőssége a példamutatás és a véleményformálás polgárai számára?

A józan logika szerint a minőségi kommunikáció kialakításában segíthetne például az, ha a közoktatási rendszer részeként volna lehetőség, sőt kötelezettség a vitakultúra formálására. Az egyének és ezáltal a társadalom szemléletének tudatos formálása kulcs a vitarendezési kultúra pozitív irányba történő megváltoztatásához és a szélsőséges kommunikáció visszaszorításához. Ezek érdekében nélkülözhetetlen a konfliktuskezelési technikák oktatása, a médiatudatosságra nevelés és az együttműködés iránti igény kialakítása. Ezen felkészültségek megszerzésének egyik legalkalmasabb színtere az iskola, amelynek ugyancsak része kell, hogy legyen a tanárok képzése is. A munkát nagyban segíthetné például módszertani kézikönyv, önkéntesek bevonása az iskolai AVR programokban, valamint az ismeretterjesztés például a szülőknek.

IRODALOM

- A Magyar Helsinki Bizottság (2015a) Pánik a sötétben – Migránsok a magyar médiában.
http://helsinki.hu/wp-content/uploads/P%C3%81NIK-A-S%C3%96T%C3%89TBEN_Migr%C3%A1nsok-a-magyar-m%C3%A9di%C3%A1ban-2014.pdf
 (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- A Magyar Helsinki Bizottság (2015b) Pánik a sötétben – Migránsok a magyar médiában.
<http://www.helsinki.hu/panik-a-sotetben-migransok-a-magyar-mediaban/>
 (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- balint.tumblr.com (2016)
<http://balint.tumblr.com/post/152028065390/%C3%ADgy-sz%C3%B3rakoznak-a-migr%C3%A1nsok-egy-n%C3%A9metorsz%C3%A1gi> (Utolsó letöltés: 2017.01.08.)

---

nyitva álló fórum, ahol a diákok beszélhetnek érzelmeikről, tabukról, segítséget kaphatnak a reflektálásokon, elemzéseken keresztül. Mindez képessé teszi a gyerekeket arra, hogy megtanulják szabadon megválasztani az általuk képviselt értékeket.

³ A technika mások mondanivalójának meghallására tanít. Nevezik még „zsiráf nyelvnek” is, mert a „szív nyelvneként” is azonosítják és a szárazföldön élő állatok közül fizikai méretét tekintve a zsiráfnak van a legnagyobb szíve. A szóbeli erőszaktevés akkor jelenik meg, ha nem tudunk hangot adni a szükségleteinknek. Ez az eljárás abban segít gyereket-felnőttet, hogy átformáljuk a bennünk rejlő agressziót érzésekké és szükséglettekké valós igényeink megfejtése érdekében.

- Barta Judit (2008) A szélsőjobboldali tematika kezelése a magyar médiában. *Médiakutató* 2008 tél.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2008_04_tel/05_szelsojobb_a_magyar_sajtoban/?q=migr%C3%A1ns#migr%C3%A1ns (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- Bayer Judit (2003) Személyiségjog-sértések kontra szólásszabadság a neten: eltávolítás vagy válaszadás? *Médiakutató* 2003 ősz.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2003_03_osz/06_szemelyisegijog_sertesek/?q=idegen%20gy%C5%B1l%C3%B6let#idegen%20gy%C5%B1l%C3%B6let (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- Bennett, Mark D. – Hughes, Scott (2005) *The Art of Mediation*. NITA, USA.
- Bernáth Gábor (2014) Harc a jelenért és a jelentésért – A magyarországi szélsőségesek és a média fősodrának rutinjai. *Médiakutató* XV. évf. 3. szám.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2014_03_osz/08_szelsosegesek_media.pdf?%20-%20search=idegen%20gy%C5%B1l%C3%B6let (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal: Menekültügyi eljárás. Alapfogalmak.
http://www.bmbah.hu/index.php?option=com_k2&view=item&layout=item&id=421&Itemid=392&lang=hu (Utolsó letöltés: 2019 június 9.)
- comment.blog.hu (2016) A Pesti Srácok most (is) migránsokról hazudik.
http://comment.blog.hu/2016/10/21/a_pesti_sracok_most_is_migransokrol_hazudik (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- Diva NewZ (2016) Police Interview Female In Infamous 'Marvin The Dancer' Video (Video Included).
<http://www.divanikkiz.com/divaznews/police-interview-female-in-infamous-marvin-the-dancer-video-video-included/> (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- Eurostat (2016)
http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Migration_and_migrant_population_statistics/hu#F.C5.91bb_statiztikai_eredm.C3.A9nyek (Utolsó letöltés: 2019 június 9.)
- Fehérvári Anikó (2012) Bevezetés. In: Ercsei et al. (2012) *Az alternatív vitarendezés társadalmi környezete Kutatási zárótanulmány*. OFI.
<http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/zarotanutmany.pdf>
- Gömörnyé Mészey Zsuzsa (2011) Peer-mediáció a forradalmian új megoldás az iskolai konfliktuskezelésben. *Hungaro-Dalton Pedagógiai Innovációs Egyesület*, 2011. 1–5.
<http://www.hungaro-dalton.hu/sajtovisszhang/Peer-med3.pdf>
- Gyulai Attila – Bene Márton – Patkós Veronika (2015) Politika és migráció (2015. szeptember 29.). http://old.mta.hu/data/cikk/13/70/8/cikk_137008_gyulai.pdf (Utolsó letöltés: 2019 június 9.)
- Hahn Endre – Róna Dániel (2015) Antiszemita előítéletesség a mai magyar társadalomban. *Median*.
http://www.median.hu/kepek/upload/2016-04/antiszemizmus_tanulm%C3%A1ny_sajtt%C3%A1j.pdf (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- HVG (2018a) Bécs megdöbönt, hogy Lázár becsmerli a várost – itt a hivatalos reakció a videóra. *HVG.hu*.
https://hvg.hu/itthon/20180307_Becs_megdobbant_hogy_Lazar_becsmerli_a_varost_itt_a_hivatalos_reakcio_a_videoara

- HVG (2018b) Hont: A Liu-testvérek tudtukon kívül Ócsénybe is üzentek. *HVG.hu*.
https://hvg.hu/velemeney/20180223_Hont_liutestverek_tudtukon_kivul_ocsenybe_is_uzentek_migransozas_olimpia
- HVG (2018c) Tévedések tragédiája: letiltották a ceglédi lapot, amely hírt adott a „migránsokról”. *HVG.hu*.
https://hvg.hu/itthon/20180108_Hiszteria_Facebookletiltas_virtualis_linceles_tovabb_gyuruzik_a_cegledi_migransugy
- HVG (2017a) Nem akármilyen migránsok miatt bolydult fel az élet Magyarország nyugati határszélén. *HVG.hu*.
https://hvg.hu/gazdasag/20171201_belső_migracio_alfold_eszak_magyarország_nyugat_magyarország_munkahely_munkaber_lakapiac_alberlet
- HVG (2017b) Ha visszajössz külföldről, megbuktál? – dokumentumfilm a hazatérő magyarokról. *HVG.hu*.
https://hvg.hu/kultura/20171122_menjek_maradjak_edes_otthon_dokumentumfilm_verzio_hazakoltozes
- HVG (2017c) Balavány: Nekünk Ócsény kell? *HVG.hu*.
https://hvg.hu/itthon/20170930_balavany_nekunk_ocseny_kell_menekultek_idegenellenesseg
- HVG (2017d) A gyűlöletkampány válságtünet. *HVG.hu*.
https://hvg.hu/itthon/20170713_Soros_gyuloletkampany_valsgagtunet_propaganda_ellensegkep_autokracia
- Közép-Európai Mediációs Intézet (2017) Interjú – Dr. Fazekas Rita, mediátor.
https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache%3Azk6FX9uS8pkJ%3Ahttps%3A%2F%2Fwww.kemi.hu%2Fhirek%2Finterjuk%2Finterju-dr-fazekas-rita-mediator.html%20&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=hu&fbclid=IwAR3p_GeQ2POTrTSEs4yIT9u9a89mq4UFsgomTSru1cw18irLHmUY31gXSE4 (Utolsó letöltés: 2019.06.09.)
- Krémer András – Ábrahám Edit – Barinkai Zsuzsanna – Dósa Ágnes – Herczog Mária – Jásper András – Kovács Géza – Lovas Zsuzsanna – Molnár Gábor Miklós – Nagy László – Sárközi Gabriella – Szilágyi András – Szotyori Nagy Viktória (2012) *MEDIÁCIÓ Közvetítői eljárások*. HVG–ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Ligeti György (2007) Kisebbségek és bevándorlók a médiában. *Médiakutató* 2007 ősz.
http://www.mediakutato.hu/cikk/2007_03_02_kisebbsgek_bevandorlok_media/?q=migr%C3%A1ns#migr%C3%A1ns (Utolsó letöltés: 2019. június 9.)
- OECD PISA (2015) Results (Volume V.) Collaborative Problem Solving. 190–191.
https://read.oecd-ilibrary.org/education/pisa-2015-results-volume-v_9789264285521-en#page192 (Utolsó letöltés: 2019.06.09.)
- PAPARAZZI JAMAICA (2016) VIDEO – Woman ASSAULTED By Three Dancers In A Party – Females Beware!
<http://paparazzija.com/video-woman-assaulted-by-three-dancers-in-a-party-females-beware/>
 (Utolsó letöltés: 2017. február 10.)
- PestiSracok.hu (2016) Helyesbítés – Jamaikai a „német” migránsvideó (+18!).
<http://pestisracok.hu/igy-szorakoznak-migransok-egy-nemetszagi-szorakozohelyen-18-video/> (Utolsó letöltés: 2019 június 9.)

- Rákóczy Zsuzsanna (2017) Az általános beszéd szélsőséges, vagy a szélsőséges beszéd az általános? Pillanatkép a hazai internetes kommunikációról. In: András Hanga (szerk.) *Kommunikációs Terek 2017*. 79–90.
- Sik Endre – Simonovits Bori – Szeidl Blanka (2016) Migráció – Félelmek és trendek, Az idegenellenesség alakulása és a bevándorlással kapcsolatos félelmek Magyarországon és a visegrádi országokban. *Regio* 24. évf. 2. 81–108.
<https://doi.org/10.17355/rkkpt.v24i2.114>
- TÁRKI (2016) Csúcsot döntött az idegenellenesség, és elfogyott az idegenbarátság.
http://www.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160404_idegen.html
(Utolsó letöltés: 2019 június 9.)
- TÁRKI (2015) A migrációs válságra adott társadalmi reakciók: elutasítás és szolidaritás Magyarországon 2015-ben.
http://www.tarki.hu/hu/news/2016/kitekint/20160330_pressrelease.pdf
(Utolsó letöltés: 2019 június 9.)
- UNESCO (2002a) The ambassador of Peace. In: Best Practices Non-Violent Conflict Resolution in and out-of-school. UNESCO 15–23.
- UNESCO (2002b) Let’s learn to live together. In: Best Practices Non-Violent Conflict Resolution in and out-of-school. UNESCO 33–36.
- UNESCO (2002c) Daring non-violence. Pupils learn to resolve their conflicts and establish common rules. In: *Best Practices Non-Violent Conflict Resolution in and out-of-school*. UNESCO 37–40.
- Wartella, Ellen; Reeves, Byron (1989) Communication and Children. In: *Handbook of Communication Science*. USA, SAGE Publications, Inc. 643.
- !!!444.hu!!! (2016) Ilyen erőszakosak a migránsok Németországban, mondja a jamaikai videóra a Pesti Srácok. *444.hu*.
<http://444.hu/2016/10/21/ilyen-eroszakosak-a-migransok-nemetorszagban-mondja-a-jamaikai-videora-a-pesti-sracok> (Utolsó letöltés: 2019.06.09.)
- 24.hu (2016) Kamu migránsos-erőszakolós videóval riogat a Fidesz-közeli portál. *24.hu*.
<http://24.hu/kozelet/2016/10/21/kamu-migransos-eroszakolos-videoval-riogat-a-fidesz-kozelet-portal/> (Utolsó letöltés: 2019.06.09.)
- 110/2012. (VI. 4.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról.
2005. évi CXXXIX. törvény a felsőoktatásról.
2011. évi CCIV. törvény a nemzeti felsőoktatásról.